

The specificity of the narrative in the works is caused by the fact that for both narrators-detectives the main problem is "the writing of the story"; self-consciousness of their story as a creative process gives both novels metatextual status. This feature does not require additional motivation in the Greene's novel, because the main character, not being a professional detective, is a professional writer; but in the Swift's novel a professional detective actually became a writer, because within the text he is its full-fledged author. However, the fundamental difference of those metamorphosis is the fact that "love-torment" of Maurice Bendrix entails the creative crisis, and for George Webb his "love-light" becomes a source of inspiration, which is further fed by his beloved woman's special attitude to "Word".

Structure peculiarities in Swift's and Greene's novels actualize the problem of relations between art and reality: discursive incompleteness of the texts expresses the phenomenon of complexity and contradictions of life, diversity and multiplicity of human being.

Key words: comparative typology, narrator-detective, "event of story", "storytelling event", metatext.

Отримано: 08.10.2016 р.

УДК 821.111.09(73)

Кеба Т.В.

КОНЦЕПТИ АНГЛІЙСЬКОСТІ Й АМЕРИКАНСЬКОСТІ В РОМАНІ ГЕНРІ ДЖЕЙМСА «ЖІНОЧИЙ ПОРТРЕТ»

Творчість Генрі Джеймса більшістю дослідників визнається бікультурною, або інтеркультурною [4, 101]. Підставою для такого визначення є насамперед те, що письменник, народжений у США, постійно виявляв підвищену зацікавленість європейською культурою, здійснював часті мандрівки з Америки до Європи, поки врешті-решт не оселився там, отримавши британське громадянство. Ще більш суттєвим чинником є те, що «інтернаціональна тема», згідно з формулою самого Джеймса, є провідною для його творчості. На змістовому рівні ця тема неодноразово ставала об'єктом дослідження, натомість її лінгвокультурні аспекти досі залишаються на периферії джеймсівознавства. У пропонованій розвідці ставиться мета виявити особливості художнього втілення концептів англійськості й американськості в романі «Жіночий портрет», найбільш показовому в цьому відношенні творі письменника.

Формування англійськості як специфічного культурного феномену відбулося у вікторіанську епоху. «Англійськість» найбільш виразно постає в цей час в образі джентльмена, що з'являється мало не в кожному творі англійської літератури XIX ст. Художня проза від Чарльза Діккенса до Пітера Акройда дає чудовий матеріал для ілюстрації процесу формування поняття англійськості як риси менталітету, що трансформується в стабільність національної ідентичності як у повсякденному житті, так і через конкретні культурні інститути вікторіанської епохи.

«Англійськість», на відміну від американськості, становить «суть стійкої національної традиції, є формою вираження «свого» і «самого» (своєрідності, самовизначення, самобутності, самосвідомості, самоідентифікації)» [2, 93]. Характеристика «англійський» завжди високо цінувалася в культурі: були «винайдені», сформовані культурні традиції та зразки в системі освіти і в національному театрі, «правильна англійська мова» (так звана стандартна англійська), усталене сприйняття національної історії і т. д.

Таким чином, власну культуру і спосіб життя англійці сприймали як «цивілізованість», а тому будь-яке відхилення від власного способу життя означало для них зрушення від цивілізації до варварства.

Попри те, що англійці відіграли провідну роль в освоєнні північно-американського континенту, культура, яка там створювалася і спричинила феномен американізму, виявилася значною мірою іншою, ніж у метрополії. Вона не мала міцних традицій, розвивалася з великої кількості елементів, до неї входили як передові соціальні ідеї, почерпнуті з ідеології Просвітництва, так і біблійні образи, мораль і релігія пуритан та інших релігійних громад. Все це сприяло виникненню соціальної міфології, що пронизує американськість.

Щодо американської культури у світовій літературі існують два діаметрально протилежних підходи до її оцінки і розуміння. Перший підхід – негативний і критичний, пов'язаний з уявленнями про те, що Америка – це «культурна пустеля», яка постійно відстає у своєму культурному розвитку від Європи. Свого часу цю точку зору висловив німецький філософ Г.В.Ф. Гегель.

Відповідно до іншої концепції, яка домінує в сучасних американських історичних дослідженнях, США є найбільш передовою державою в світі не тільки в економічному, а й культурному відношенні. Вона випереджає Європу за кількістю художніх колекцій, музеїв, зміною художніх стилів і напрямів.

У сучасних Сполучених Штатах американська культура є предметом пильного вивчення. Центральною тут є ідея «фронтиру», згідно з якою внутрішнім стимулом американської цивілізації був рух на Захід, освоєння земель за рахунок розширення американських кордонів. Важливими для осягнення американськості є також ідея «божественного приречення», концепція «американського Адама», першої людини на американському континенті, нарешті, ідея «американської мрії» як символу можливостей і реалізації національних надій. Всі ці ідеї продовжують жити в американській науці, і більше того, у свідомості й повсякденній культурі американців.

На відміну від англійської строгості, американська модель суспільства й політичного устрою від самого початку ґрунтувалася на демократичних засадах. Американська державність, на думку її батьків-засновників – Б. Франкліна, Т. Джефферсона, Дж. Медісона та інших, – своєю основою мала ідеї просвітництва. Вона повинна була побудувати суспільство на природних правах людини – суспільство, яке дарує світу людину нового типу, вільного від перекручень і забобонів Старого Світу. Закладаючи фундамент американської держави, «батьки нації» були впевнені, що створювані ними суспільні встановлення і закони стверджують і охороняють права людини.

Якщо говорити про виявлення патріотизму американців та англійців, то в американців ставлення до батьківщини набагато більш особисте і емоційне, ніж у британців. Американці відразу усвідомили унікальність своєї ситуації, що полягає у відсутності звичайних уз, що пов'язують народ зі своєю країною. Тому ці узи замінилися новими ідеями – мрією про свободу, рівність, демократію, про майбутній американський рай на землі, створивши образ незалежного, вольного, непокірного, трохи дивакуватого громадянина.

Генрі Джеймс підійшов до антитези американці – європейці інакше, ніж його попередники і сучасники, такі як Ф. Купер, Н. Готорн, М. Твен, В. Хоуеллс та ін. На відміну від них, перевага американської свідомості над європейською зовсім не була для нього непорушною істиною. Навпаки, спостерігаючи під час подорожей Європою своїх співвітчизників – туристів і експатріантів, – він не був схильний захоплюватися «американським Адамом». У цьому питанні Джеймс, кажучи тими ж словами, які він вжив щодо одного зі своїх літературних кумирів, І.С. Тургенєва, був «не в ладу зі своєю країною – так би мовити, в поетичній сварці з нею» [1, 496].

«Інтернаціональна тема» у творчості Джеймса, по суті, розкривала американський національний характер з властивим йому комплексом «американізму». Ця тема, яка так чи інакше звучала у творах багатьох американських літераторів-сучасників Джеймса, зазвичай вирішувалася як ствердження переваги американського світосприйняття й американського способу життя над європейськими. Як зазначає О.М. Зверев, «майже неодмінно основний сюжет творів Джеймса передбачає зіткнення, а частіше конфлікт американського і європейського сприйняття дійсності і пов'язаний з яким-небудь «міжнародним епізодом», що має програмне значення для його творчості. І за особливостями обдарування, і за характером літературних інтересів, і за обставинами біографії Джеймс, по суті, був призначений для того, щоб тема американця в «старому будинку» і європейця в «новому» стала однією з домінуючих тем американської літератури» [3, 45]. Він зміг «пропустити» американський національний характер через європейську культурну традицію, тим самим піддавши його до певної міри перевірці.

На час створення роману «Жіночий портрет» Г. Джеймса цікавить уже не дія, а дійова особа – характер, особистість героя, поставленого в такі обставини, в яких неминуче мало проявитися, розкритися його внутрішнє «я». Саме в такому повороті народжувався вже сам задум майбутнього твору, про що свідчить викладена згодом Джеймсом історія створення роману «Жіночий портрет»: «Пам'ятається, як, сидячи в конці, я піймав себе на тому, що з натхненням обмірковую можливий сюжет: положення життєстійкого, але віроломно обманутого і обдуреного, жорстоко приниженого співвітчизника в чужій країні, в аристократичному суспільстві; головне ж – що постраждав він від людей, що уявляють, що вони представляють вищу з усіх можливих цивілізацій і належать до середовища, в усіх відношеннях вище його власного. Що він буде робити в цій важкій ситуації, як захистить свої права чи як, упустивши таку можливість, буде нести тягар свого приниження. Таким було центральне питання...» [1, 547].

Якщо герої-американці Генрі Джеймса і перевершували представників Старого Світу чистою морального почуття, то горезвісна американська «невинність» дуже часто поставала духовною нерозвиненістю, невіглаством, насамперед естетичним, провінційною заскорузлістю, що не

роблять честі представникам Нового Світу. І якраз Європа з її багатомовною культурою могла, на думку Джеймса, послужити джерелом для виховання і розвитку почуттів американських «простаків».

Протиставлення американськості і англійськості є наскрізним мотивом роману «Жіночий портрет». У ньому всі представники Нового Світу є в тій чи іншій мірі носіями американськості, чим різко відрізняються від консервативних і стриманих жителів Англії. Всі американці наділені відкритістю, щирістю у діях і висловлюваннях, упевненістю в собі, наполегливістю у відстоюванні своїх уявлень про світ і людину, відданістю ідеалам своєї країни.

Яскравим втіленням авторського бачення американськості є представниці прекрасної статі – головна героїня роману Ізабелла Арчер та її подруга Генрієтта Стекпол. Хоча, на перший погляд, вони за своїми характеристиками і життєвими позиціями, є антиподами, однак цілком солідарні в утвердженні ціннісних орієнтирів своєї батьківщини, що виражається в їхньому мовленні, що буває лексемами, насиченими патріотичними конотаціями («Америка», «батьківщина», «американська нація», «велика демократія», «співвітчизники», «свобода вибору», «принципи»).

Головна героїня Ізабелла Арчер – розумна, самостійна, молода жінка. Вона пишається своєю свободою, тим, що сама визначає свою долю і впевнена як у своєму власному високому призначенні, так і всієї нації, до якої вона належить: «It was one of her theories that Isabel Archer was very fortunate in being independent, and that she ought to make some very enlightened use of that state. She never called it the state of solitude, much less of singleness; she thought such descriptions weak, and, besides, her sister Lily constantly urged her to come and abide...» [5].

Ізабелла відчуває себе представницею іншої культури, причому, як вона вважає, більш прогресивної, не скутої застарілими і віджилими правилами. У поведінковому аспекті вона відрізняється від англійців насамперед тим, що порушує прийняті в жорстко орієнтованому на усталені традиції «суспільстві» норми.

Відкритість, незалежність суджень, цілеспрямованість, впевненість у собі – стереотипні риси «американця», якими наділена Ізабелла, викликають певну настороженість, але більшою мірою захоплення англійців, затиснутих в жорсткі поведінкові рамки, і повертають до неї читацькі симпатії.

Поряд із Ізабеллою Арчер у романі виведені й інші представники американської нації, що цілком закономірно. Так, американська подруга Ізабелли, міс Генрієтта Стекпол також є породженням великої демократії і американської «вільної нації». У розгорнутій авторській характеристиці ці риси героїні, що згодом повною мірою проявляться в її стосунках з європейцями та в її мовленні, представлені в дещо іронічному дискурсі: «Henrietta was in the van of progress and had clear-cut views on most subjects; her cherished desire had long been to come to Europe and write a series of letters to the *Interviewer* from the radical point of view – an enterprise the less difficult as she knew perfectly in advance what her opinions would be and to how many objections most European institutions lay open...» [6].

Якщо у мовленні Ізабелли в основному звучать слова «свобода» (freedom), «вибір» (choice), «розвиток» (development), «цікаві люди» (interesting people), то для Генрієтти властива більш жорстка лексика: «відщепенець» (renegade), «викривати» (to convict), «екземпляр» (an example), «радикальні заходи» (drastic measures).

Таким чином, розгортання «інтернаціональної колізії», зокрема в аспекті протистояння американськості й англійськості в романі «Жіночий портрет» не було для Джеймса кінцевою метою. За зіткненнями Нового і Старого світу стояла більш загальна, «етично значуща проблема: ставлення людини до світу – світу, що, за уявленнями Джеймса, який слідував філософським концепціям свого батька, являв собою складне переплетення добра і зла» [1, 546]. Письменник прокреслює шлях від американської «невинності», що часто ототожнювалася з духовною вузькістю, інфантильністю, нерозвиненістю, до виникнення стійкого морального почуття. Воно формується через досвід, набутий у діалозі, а часто й зіткненні з такими негативними, або неоднозначними, проявами європеїзму й англійськості, як лицемірство, «культурне старіння», переобтяженість консерватизмом і традицією.

Список використаних джерел

1. Джеймс Г. Женский портрет : роман / Генри Джеймс. – М. : Наука, 1981. – 592 с.
2. Елистратова А. А. Вильям Дин Гоулс и Генри Джеймс: К вопросу об их роли в развитии критического реализма в литературе США / А. А. Елистратова // Проблемы истории литературы США. – М. : Наука, 1964. – С. 205–286.
3. Зверев А. М. Уроки Генри Джеймса / А. М. Зверев // Джеймс Г. Избранные произведения : в 2 т. – Л. : Худож лит, 1979. – Т. 1. – С. 5–31.

4. Нерсесова Е. В. Генри Джеймс как наследник некоторых американских романтических традиций / Е.В. Нерсесова // Аракинские чтения. Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Сборник научных трудов. – М. : МГПУ РИО, 2005. – С. 100-102.
5. James H. The Portrait of a Lady. Volume 1 [Електронний ресурс] / Henry James // Режим доступу : <http://www2.newpaltz.edu/~hathawar/portrait1.html>.
6. James H. The Portrait of a Lady. Volume 2 [Електронний ресурс] / Henry James // Режим доступу : <http://www2.newpaltz.edu/~hathawar/portrait2.html>.

Анотація. У статті здійснюється спроба виявити особливості художнього втілення концептів англійськості й американськості в творчості Генрі Джеймса. Характеризуються основні чинники формування даних концептів у загальнокультурному контексті й у процесі творчої еволюції письменника, зокрема, в романі «Жіночий портрет». Продемонстровано, як в образах найбільш характерних представників американської нації (Ізабелла Арчер, Генрієтта Стекпол, Каспар Гудвуд) виражаються різні варіанти домінуючих для концепту американськості ознак: «щирість» (*sincerity*), «невинність» (*innocent*), «впевненість у собі» (*confidence*), «наполегливість» (*persistence*).

Ключові слова: лінгвокультурологія, концепт, англійськість, американськість, художня література, Генрі Джеймс.

Summary. *This article is an attempt to identify the characteristics of the artistic embodiment of Englishness and Americanness in the «Portrait of a Lady» by Henry James.*

Henry James approached the antithesis of Americans – Europeans differently than his predecessors and contemporaries such as Fenimore Cooper, Nathaniel Hawthorne, Mark Twain, William Dean Howells and others. On the contrary, the advantage of American mentality over European one was unshakable truth for him. Conversely, watching his compatriots in Europe – tourists and expatriates – he was not inclined to get involved in “American Adam”.

«The Portrait of a Lady» is the most representative H. James' novel in the opposition Americanness – Englishness. The character of Lord Warburton expresses the «pure» Englishness: privacy, restraint, pragmatism, equanimity, whilst Ralph Touchett combines features of the American and British worldview. There are three most typical representatives of the American nation in the novel – Isabella Archer, Henrietta Stekpol, Caspar Goodwood. The various dominant options of the concept Americanness – sincerity, innocence, self-confidence, persistence – are embodied in their characters and life behavior.

The deployment of «international conflicts», particularly in terms of opposition between Americanness and Englishness in the novel «Portrait of a Woman» was not for Henry James ultimate goal. Collisions between New and Old World was more general, signifying ethical problem of man's relationship to the world. The writer draws the path of American «innocence», often identified with the spiritual narrowness, infantilism, lack of development, the emergence of a sustainable moral sense. It is formed through experience gained in the dialogue, overcoming such negative or ambiguous signs of Europeanism and Englishness as hypocrisy, «cultural ag-ing» and conservatism.

Key words: *Linguocultural studies, Concept, Fiction, Englishness, Americanness, Henry James.*

Отримано: 12.11.2016 р.